

Lukács György és Hauser Arnold beszélgetése
Rádió, 1969

: A Gondolat kiadónak, a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat kiadójának gondozásában a közelmúltban jelent meg Arnold Hauser A művészet és az irodalom társadalomtörténete című műve. Ez a művészetszociológiában alapvető mű eddig tizenhárom nyelven jelent meg, és nagyarányú vállalkozás az, ahogy a szociológia legjobb eredményeit a marxista dialektikus módszerrel egyesítse. Lényegében tehát a művészet és az irodalom társadalom meghatározó tényezőit kutatja. A szerzőt, Arnold Hausert - Hauser Arnoldot - sok szál fűzi a magyar művelődéstörténethez, és magyar. Temesvárott született 1892-ben. A budapesti egyetemen tanult filozófiát, német és francia filológiát. Korán kapcsolatba került Mannheim Károllyal, Lukács Györggyel és az 1916 után létrejött Vasárnapi körrel, amelynek tagjai Balázs Béla, Fülöp Lajos, Antal Frigyes és Fogarassi Béla. Tudunk még azonkívül a magyar művelődéstörténetben az 1917 tavaszán megalakult szellemi tudományok szabadiskolájáról, amelyet lényegében a Szellem című filozófiai orgánumhoz kapcsolódott baráti kör hozott létre, és ebben szerepelt elsőként Bartók Béla, Kodály Zoltán, Szabó Ervin és Hauser Arnold is. A körhöz tartozott azonkívül Wilde János és Tolnai Károly is, akikkel együtt a magyar művelődéstörténetben ez a kör igen jelentős szereppel indult. A Horthy rezsimben legtöbben az emigrációt választották. Hauser professzor is előbb Olasz- majd Németországba, majd 1938-ig Bécsben élt. Volt vendégprofesszor skót és amerikai egyetemeken, jelenleg a londoni BBC studiójában ül és bekapcsolódik ebbe a beszélgetésbe, ahol régi barátjával, mai érdeklődőkkel, szociológusokkal fog beszélni. - Kedves professzor ur, szeretettel köszöntöm Magyarországról és engedje meg, hogy

bemutassam azt a baráti társaságot, aki itt ül a budapesti rádió XI-es stúdiójában. Lukács György akadémikus, Ortutay Gyula akadémikus, Huszár Tibor kandidátus, és az ön kötetének szerkesztője, Kézdy Beatrix. Nyilvánvaló, hogy az első pillanatokban ön is a régi baráttal, Lukács Györggyel óhajtaná szót váltani.

L: Én nem tehetek mást, mint hogy legmelegebben üdvözlöm önt, miután rendkívül hosszú idő óta megint Magyarországon, magyar földön, magyar nyelven találkozunk egymással. Egész biztos, hogy annak a kis körnek, amelyhez akkor mind a ketten Budapesten tartoztunk, valami befolyása volt az ideológia kialakulására, bár az én véleményem szerint egyes magyar historikusok ennek a dolognak tulzott jelentőséget tulajdonítanak a forradalmi időben. Én inkább azt hiszem, hogy egy indításról volt akkor szó, amelynek a következményei akkor látszóttak meg, amikor ennek a körnek a tagjai kikerültek az emigrációba, gondolok Mannheim Károly hírnevére a 20-as években, amely bizonyos fokig most tart, gondolok az ön művére, gondolok Antal Frigyes barátunknak a munkásságára, gondolok Tolnai Károlyra, aki ma is a művészettörténet legkiválóbb művelői közé tartozik. Itt az én véleményem szerint nem szabad sem túlbecsülni, sem, főképpen az ön esetében alábecsülni a marxista impulzust. Ne felejtsük el, a 17-es események a marxizmust megint az ideológia előterébe hozták, de ne felejtsük el azt sem, hogy a második világháború után, amikor az "american way of life"-nek az ugynevezettdiadalmenete kezdődött, hogy akkor a marxizmus rendkívüli módon a háttérbe szorult és amikor először 45 után külföldön voltam, bizonyos fokig az emberek csodálkozással néztek, hogy egy művelt ember lehet marxista.

ahogy akkor Montesquieu mondotta, ezt mondták nekem, amikor Genfben először voltam egy nemzetközi konferencián, nem ezekkel a

szavakkal, de ezt értették. Most itt az én véleményem szerint, és ezzelha szabad az ön munkásságára rátérni, én rendkívüli érdemnek tartom, hogy volt egy csomó szociológus, történész, aki ebben a nagy neopozitivistá hullámban, amelyben ugyszólván a valóságos összefüggések eltűntek, a valóságos összefüggések iránti érzékét fönttartotta. Hogy ez most kifejezett marxista formában történik-e vagy nem, ezt én egy másodrangú kérdésnek tartom. Az elsőrangú kérdésnek azt tartom, hogy az emberek tanulmányozzák azt, hogy mi a művészet, milyen szerep jutott a művészetnek de facto az emberiség fejlődésében, az embernek emberhez való fejlődésében és ebből a szempontból nemcsak azt üdvözlöm örömmel, hogy most megint, ha nem is szemtől szembe, de szájtól fülbe találkozhatunk. Mégis nagyon nagy és fontos dolognak tartom, hogy a Gondolat kiadta az ön művét magyarul és a fiatal magyaroknak módjukban lesz ezzel megismerkedni és ezzel vitatkozni, mert az én véleményem szerint miután Nyugaton ugyszólván teljesen feledésre merült egy hosszú ideig a marxizmus, miután itt nálunk a szocialista országokban a sztálinizmus egy karikatúrát csinált a marxizmusból - a marxizmus megújulása és újból való alkalmazása a valóságos eseményekre egy rendkívül fontos dolog és ebből a szempontból, ennek a kérdésnek a megvizsgálása és megvitatása szempontjából én a legmélegben üdvözlöm azt, hogy az ön könyve megjelent magyarul és még jobban örülnék, hogy ha egyszer idejőne, és személyes érintkezésbe kerülne a Magyarországon művészettel foglalkozókkal.

Rapcsányi: Kedves Hauser professzor ur, öné a szó.

Hauser: Kedves Lukács György, én elsősorban önt üdvözlöm, és elsősorban azt fejezem ki, amit személyesen és ugyszólván intímen érzek. Az önhöz való kapcsolat sokkal mélyebben személyes kapcsolat, mint tudományos kapcsolat. Bár ennek az objektív jelentőségének teljes tudatában vagyok és a befolyását, amely tu-

dományosan kifejezhetetlen, mégis elsősorban egy személyes befolyásnak tekintem, és főként annak a befolyásnak, amely abban fejeződött ki, hogy mindez, amit teszünk, amit csinálunk, amit alkotunk vagy amit próbálunk alkotni, az elsősorban egy etikai feladat. Ezt önnek köszönhetem, kizárólag önnek és a Vasárnapi körnek. A marxizmus az természetesen volt az a külső befolyás, amely megindította bennem a komoly ~~tudományos~~ tudományos munkát. Én mint filozófus és irodalomtörténész indultam. Hogy elfordultam ettől egy kissé a művészettörténet felé, annak egyik fő oka az volt, hogy én elsősorban történésznek éreztem magamat és az én fő- és központi problémám a stilus problémája volt. Az a probléma, hogy mi is okozza azt, hogy a stilus, ~~az~~ egy kornak a stilusa egyszerre megváltozik, egyszerre elfrordul, egyszerre az ellenkezőjévé válhatik annak, ami volt. Erre nem kaptam feleletet a formalizmustól, amelynek az utját addig jártam, a Wölfflin-iskolától, az anti- vagy aszociológus művészettörténettől, erre a kérdésre az egyedüli feleletet a marxizmusban találtam meg. Én teljesen tudatában vagyok annak, hogy annak folytán, hogy én a marxizmusban a teóriát és a praxist elválasztom egymástól, nem vagyok ortodox marxista, nem is vallom magam annak, nem merem magam annak vallani, az én életem tartalma egy tudományos tartalom, nem egy politikai. ~~xxxxxx~~ Az én feladatom úgy érzem, nem egy politikai feladat, egy hiány, talán egy tartalom hiánya, talán egy tájékozatlanság, de így van, ez tény. Én tudósnak érzem magam vagy tudósnak szeretnék lenni és én tudományos kérdésekre keresek választ. Semmiben a világon nem találtam erre adekvátabb, kielégítőbb feladatot, mint a történelmi materializmusban és ezt az utat követtem akkor, amikor menekülve Magyarországról az első emigrációban - én most sajnós, vagy talán nem is olyan nagyon sajnós, mert hiszen voltak előnyei is, a második emigrációban élek - de még az első emigrációban

fölfedeztem hirtelen a marxizmussal való kapcsolatomat. Mert a Vasárnapi kör, amelyben talán a marxizmusnak nem is volt olyan szerepe, mint amilyennek látszik ebből a mai távlatból, amelynek egész más kapcsolatai voltak, amelynek elsősorban egy pozitívizmus elleni, egy mechanikus és köznapi pozitívizmuson és materializmuson túli kapcsolata volt szellemi dolgokról és ez fejeződött ki a Szellemnek a címében, ez fejeződött ki a Szellemi Tudományok Iskolájának a címében és programjában és előadásaiban, és ez volt az ön legmélyebb befolyása nemcsak én-rám személyesen, hanem az egész körre. Egy új kapcsolatot a szellemi világgal, amely természetesen már akkor sem nélkülözte a kapcsolatot a mindennapi reális, praktikus élettel. Amely kifejeződött elsősorban az orosz regényhez való kapcsolattal, amelyre ön valószínűleg fog emlékezni, hogy akkor a háziszentek egyike Dosztojevszkij volt, a másik háziszent Kierkegaard volt. Ezek mind emlékeztettek arra, hogy föl kell ~~xxx~~ venni a kapcsolatot az élettel, a praktikus élettel, amelyet ön a bevezető szavaiban ma megint hangsúlyozott. És ez nem szűnt meg. Ez még ma is így van, ez még most is a vezető fonala az életnek és a vezető fonala a munkásságomnak. Ezt próbáltam megcsinálni a művészet művelődéstörténetében, amely, nem szabad, hogy megfeledekzzünk, amellyel kapcsolatban nem szabad hogy megfeledekzzem arról, hogy 18 évvel ezelőtt fejeződött be és hogy a munka 28 évvel ezelőtt kezdődött rajta, és hogy tulajdonképpen akkor kezdődött, amikor mint tudós vagy mint leendő tudós, öntudatra ébredtem. Ugy, hogy tulajdonképpen végigkísérte az életemet és folytatódik, nincs vége. Ez még nem az utolsó stáció, remélem, hogy nem az utolsó stáció. Remélem, hogy még van egy szavam, még egy mondanivaló szavam és hogy adekvátabban, megfelelőbben, ~~fontos~~ pontosabban fogom tudni a helyemet meghatározni a marxizmus

egyetemében, amelyben újból kollégák voltunk. Szerény kollégája vagyok önnek, és szerény barátja és tanítványa vagyok önnek és maradok önnek és nem feledkezem meg és nem is hiszem, hogy meg fogok valaha feledkezni arról, amit önnek személyesen is köszönhetek.

Rapcsányi: Köszönöm meleg szavait és köszöni az ittlévő beszélgető baráti társaság is. Néhány mondattal szeretném folytatni azt, amit ön a marxista felfogásról mondott. A napokban, amikor Lukács György professzornál voltam, ő említette az egyik nemzetközi konferencián elhangzott ezt a francia kijelentést, hogy Marx est notre contemporain: Marx a mi kortársunk.

Hauser: Igen, azt hiszem, a legnagyobb mértékben a kortársunk és a kortársunk marad még egy hosszú időre, bármit változtatunk vagy bármit adunk is hozzá vagy bármit hagyunk is el belőle, bármiként interpretáljuk is abból a szempontból, hogy megkülönböztetünk egy tudományos, egy politikai ~~és~~ marxizmust, amely talán különbözik az önök felfogásától vagy Lukács György felfogásától, és tudatában vagyok, hogy az ortodox marxizmus szempontjából ez az elválasztás tarthatatlan, de ez is mint sok más, perspektíva kérdése, és nem szabad elfelejteniök, hogy a londoni perspektíva, vagy a nyugati perspektíva - az akarva, nem akarva más perspektíva, mint az önök perspektívája. És mint ahogy vizuális szempontból a perspektíva bizonyos valóságot és bizonyos igazságot eltakar, úgy a tudományos és a szellemi perspektíva is eltakar bizonyos valóságot és igazságot, amelyet maguk látnak és mi nem, vagy mi látunk és maguk nem látnak.

Ortutay: Igen. Kedves Hauser professzor ur, engedje meg, hogy én is üdvözljem, Ortutay Gyula vagyok, és nem hallgathatom el azt a meghatottságomat, amellyel az önök beszélgetését egy valamivel fiatalabb kortárs hallgatja. A 70-en fölüliek és 80-on

fölüliek beszélgetését kissé a fiatal kortárs alázatával hallgathatom, pedig már én is angolul mondván, "on the wrong side of the fiftinth" vagyok, az 50-es évek rosszabbik oldalán sajnos. Hát még hogyha a Huszár Tibor barátunk fiatalságára gondolok, aki valóban ifju még...

Hauser: Csecsemő!

Ortutay: ...nem hallgathatom el, hogy milyen nagy érzés volt hallgatni ezt a beszélgetést, amely beszélgetés volt, baráti szó, és nagyon udvarias formában elhangzott vita is. És ez az egyik jó dolga ennek a beszélgetésnek, hiszen nemcsak London és Budapest beszélget egymással, hanem nézetek is vitáznak egymással, és becsületes módon, a becsületes dialógus jó szabályai szerint beszélgetünk. És ha nem neheztel, talán meg is említeném az önök invitálására, hogy ha van kérdésünk, tegyük föl. Én folklorista vagyok, azt talán tudja...

Hauser: Micsoda, kérem?

Ortutay: Folklorista, folklorista.

Hauser: Igen, hogyan kérem.

Ortutay: És azok közé tartozom, aki ennek a Vasárnapi körnek nem is egy tagját személyesen ismerhettem, elsősorban Lukács Györgyöt, akinek a művét mi fiatalon Szegeden a bibliánknak tartottuk, és Radnóti Miklós barátom szerint, a mi nagy költőnk szerint, Lukács Györgytől tanultuk meg az esztétikát is és a társadalmat is egyaránt érteni. Hát a fiatal tanítványok tévedéseivel, vakmerőségével együtt. Én mint néprajzi kutató, folklorista, a magam kérdését mindig is abban láttam, ami önt is foglalkoztatja; az egyéni és a közösségi viszonyában, az egyéni és a közösségi dialektikájában. Engem, bevallom, a tudományom vitt el a politika közelébe és tett politikussá is. Mert

én a magyar falukat járva, a magyar falu helyzetét megismerve a két világháború között nem elégedhettem meg azzal, hogy lejegyzem a balladákat és a meséket, hanem bele kellett ütnöm az orromat, mert a társadalmi valóság beleverte az orromat abba az életbe, amit a mi parasztságunk élt. És a népmeséket és a népballadákat én nem nézhettem abból a szempontból, hogy milyen motívumokat tartalmaz és egy kínai mesében is éppugy megvan, mint egy csukcs változatban vagy egy ír változatban, hanem milyen társadalmi föltételek kényszerítik az írástudatlan parasztságot, úgy alkotni, illetőleg alkotásokat úgy létrehozni és továbbadni, ahogy azt éppen teszi. És ezért nagyon érdekelné engem az önévéleménye, hogy abban a dialektikában, amit az egyéni és a közösségi viszonya jelent, a primitív, a paraszti alkotások mögött látja-e ön a személyiséget. Mert az az érzésem, a könyvében egy helyen azt írja, hogy a spontánul és személytelenül alkotó nép hogyan terem, pedig ön vitázik a Grimmék romantikus fölfogásával, a ds Vohlkolichten-elképzeléssel és minden ilyen romantikus nézettel. De azért mégis ott van, hogy spontánul és személytelenül alkot a nép. Holott énnekem az a tapasztalatom, és ez volt, hogy mondjam, az egyik fölfedezésem, amivel mi szembeszálltunk a romantikus nézetekkel, hogy a paraszti közösségben ugyan ~~mi~~ névtelen alkotók vannak, de éppen nem személytelenek. Személyiségek azok is; hanem egy nagyon kordába kötött, guzsba kötött, konvenciókkal, formulákkal meghatározott társadalomban élnek és csak ezeken a konvenciókon fejezheti ki magát az egyéniség. És én~~x~~ ennek a nagyon nehéz dialektikáját igyekszem megfejteni és rajtakapni a névtelen paraszti alkotót~~x~~ tehetségét, ott is az egyéniséget a közössben, a közös és az egyéni viszonyában. Ez az én egyik alapproblémám.

Hausser: Nagyon örülök, kedves kollégám, hogy ezt a kérdést felvette, mert ezzel módot ad nekem arra, hogy egy pár szót szóljak arról a könyvről, amelyen most dolgozom, amely olyasféle akar lenni, mint egy szisztematikus művészetszociológia. Hiszen a művelődéstörténet az egy történelmi munka volt, én ugyan megmaradok történésznek, mert az vagyok leginkább...

: Mindnyájan azok vagyunk.

Hausser: Lényegében nincs ellentét szociológia és történet között...

Lukács: Nagyon helyes.

Hausser: ...hiszen ez ugyanaz és a másik pont a dialektika kérdése, amelyet ön felvet, amely az alapköve annak a könyvnek, amelyen dolgozom, és amelynek egyik első és legfontosabb tétele az, hogy minden művészi alkotás, minden egyéb szellemi vagy tudatos ambíció vagy terv vagy képződmény a dialektikája a spontaneitásnak és konvenciónak. Ez az a két erő, amelyet lehet más néven is nevezni, de egyiket se lehet kihagyni. Azok a materialisták vagy azok a marxisták, akik csak a produktív erőkből, szóval csak materialista momentumokból akarnának levezetni minden egyebet, azok egyszerűen nem gondolkoznak dialektikusan. A dialektikának épp az a lényege, hogy minden akarás, minden törekvés egy ellenálláshoz ütközik és ebből az ellenállásból és ennek az ellenállásnak a feszültségéből alakul ki minden tovább. És minden lépés, minden lépése egy fejlődésnek, akár egy individuális mű, akár egy stílus, akár egy kor, akár egy nép története ennek a feszültségnek, ennek a kérdésnek és a válasznak a története. Ez egy párbeszéd, ez egy dialógus. A történetet másképp, mint egy dialogust nem lehet fölfogni, és a materialista erő az egyik partnere a dialógusnak, a másik partnere, amint ön nevezte, a spontaneitás, az individualitás, amely önmagában természetesen semmi, önmagában

üres és néma, ahol nem ütközik valóságra, ott nem felel, csak akkor felel, ha kérdezik.

Ortutay: Vagy ha válaszolni tud.

Hauser: Kérdezni kell. Ha kérdezik, felel. Ha felel, akkor kap újból egy választ. Az újból választ azt nevezheti szintézisnek, azt nevezheti egy további lépésnek, de mindez egymásból következik és egymásra utal. Én azt hiszem, hogy ebben mi teljesen egyetértünk. És azt, amit ön a saját tudományán belül csinál, az értékesebb mint minden konstrukció. Egy bölcs historikus egyszer azt mondta: Az, aki becsületesen megírja annak a falunak a történetét, amelyben született és fölnőtt, az nagyobb szolgálatot tesz a történelemnek, mint az, aki egy világtörténetet írt. És ezt hiszem én is. Az, aki becsületesen megcsinálja a saját munkáját, akármennyire korlátozza, akármennyire specifikálja, az teszi meg az igazi lépést a tudományos haladásban, az jut csak eredményre. Az általánosításban nincs eredmény, az nem történelem. A prófécia az nem történelem. Az, amit ön csinál és az, amit én próbálok csinálni, azt hiszem, az történelem.

Rapcsányi: Kedves professzor ur, köszönöm szépen, de engedje meg, hogy folytatva az ön gondolatait képpen az ön által felvetett, a könyvében felvetett problémákra és nehézségekre utaljak. Azt hiszem, vagy éppen a könyvben, vagy a művészettörténet filozófiája című művében, amely magyar nyelven még nem ismeretes, figyelmeztet arra, hogy a művészi kvalitásoknak nem mindig van meg a szociológiai ekvivalense, tehát ahogy egy menüettet mint művészi jelenséget nem lehet társadalmi viszonyokból magyarázni, úgy roppant nehéz lenne egy katedrális tornyának esztétikumát is egy adott kor társadalmi erőiből megmagyarázni.

Hauser: Igen.

Rapcsányi: Itt van tehát a nehézség, amire éppen ön figyelmeztet.

Hauser: "A" nehézség. Ez nem egy nehézség, ez "a" nehézség. És ez tulajdonképpen, a könyvemnek, amelyen dolgozom, "a" nehézsége. És az a kérdés, amelyre remegve válaszolok, és ahol leginkább félek, hogy egy olyan vitába bocsátkozhánánk, amely ma, se holnap, se holnapután nem jutna eredményre. És attól félek, hogy ez az a pont, ahol legélesebben ütközhetnének össze, vagy ütközhetnék össze ortodox marxistákkal. Én hiszem, hogy a művészi kvalitásnak nincs szociológiai ekvivalense. Ami nem formalizmust jelent, ami nem eszteticizmust jelent, ami azt jelenti, hogy a küszöb, amelyen keresztül a művészet birtokába vagy szobájába vagy házába belépünk, az egy formai küszöb. Az nem a teteje a háznak, az nem az utolsó, az nem végső, az nem a legjobb, az nem a legértékesebb, de az a kezdet. Ahol egy mű nem üti meg a forma mértékét, az még nem művészet. Amely már megüti, az még nem a legjobb művészet, az még nem a legfontosabb művészet. Természetes, a nagy művészet, az egy humanitárius tett. A nagy művészet, az egy válasz az élet problémájára. Az egy válasz a kornak a nagy problémájára. Az sokminden más, mint forma. De az a forma az egyik előfeltétele, ha egy mű formailag nem kifogástalan, akkor az nem művészeti alkotás. Ez az a kérdés, ahol valószínűleg sok ellenállásra bukkannék marxisták közül, de amely az én őszinte meggyőződése, és amely^{et} valahogy igyekszem elfogadhatóvá tenni. Azt hiszem, hogy ez körülbelül az, ami válasz az ön kérdésére.

Rapcsányi: Igen. Professzor ur, hadd folytassam éppen az ön szavaival, hogy átadhassam a szót a másik érdeklődő partnerünknek, Huszár Tibornak. Ugyancsak ebben A művészettörténet filozófiájában - most már folytatva a gondolatot és szinte a szemléleti módszert, írja ön azt, hogy a szociológiának nincs kezében a bölcsök köve. Nem tesz csodát, és nem tud megoldani problémákat. De több annál, hogysen csak számos tudományág egyike lenne, mert központi tudó-

mány, és olyan, mint a teológia a középkorban, vagy a filozófia a XVII. vagy a közgazdaságtan a XVIII. században. Ilymódon tehát az ön felfogásában a szociológia a korszak egész világnézetét sűríti magában és itt talán bekapcsolódik Huszár Tibor szociológus a beszélgetésbe.

Huszár: Igen. Hát miután Ortutay akadémikus már csecsemőként aposztrofált, ilymódon szellemileg fölmentve érzem magam, hogy érett és komoly dolgokat mondjak, de talán hadd kezdjem azzal, hogy számomra valóban bizonyos értelemben megrendítő volt az a néhány pillanat, ahogy egy fél évszázad után Lukács Györggyel találkoztak, és azt hiszem, hogy az a generáció, amelyhez én is tartozom, amelynek az eszmélése itt a két világháború utáni időszakra esik, e generáció szempontjából a századelő Magyarországa, azok a szellemi áramlatok, amelyek kibontakoztak, nemcsak a társadalomtudományokban, hanem a természettudományokban is, számos Nobel-díjast és világhírű tudóst adva a világnak, - ezek olyan fogódzók, amelyekből épülni tudunk, amelyek számunkra bizonyos értelemben önbecsülést, bizonyos értelemben biztonságot adnak és jelentenek, és megerősítik az emberben azt a meggyőződést, hogy ezt a ~~xx~~ korszakot jobban kell ismernünk, tanulmányoznunk, lehet, hogy akkor kevésbé fogjuk túlbecsülni, amire Lukács akadémikus utalt, arányosabban fogjuk megítélni, de mindenesetre kötelességünk jobban ismerni ezt a kort. Talán mégannyit hadd mondjak el, hogy amikor végigolvastam az ön könyvét, mindenekelőtt a tények tisztelete volt az, ami ebben a könyvben számomra példamutató volt. A könyv sok pontján elgondolkoztam, sokszor az azonosul hullámhosszán, sokszor kérdőjeleim alakultak ki, most mégis engedje meg, hogy ne erről beszéljek, hanem talán arról a kérdésről, ami, úgy érzem, hogy a legkényesebbnek tűnhet a beszélgetés eddigi menetében, az ortodox marxizmusról. Valószínű, hogy nekünk

is vannak előítéleteink nyugati áramlatokról, nyugaton élő kollégáinkról, de az az érzésem, hogy sokszor nyugaton élő kollégáknak is vannak előítéleteik a mai marxistákról, azokról a marxistákról, akik Kelet-Európában, vagy éppen más szocialista országokban élnek és gondolkodnak. Az a karikatura-marxizmus, amire Lukács György utalt, valóban súlyos károkat okozott, súlyos torzulásokhoz vezetett, nem egy jelentéktelen mű született e karikaturák jegyében, de fölnőtt itt közben egy generáció, amelyik egy sokkal árnyaltabb és differenciáltabb ~~marxizmusképpel~~ marxizmusképpel rendelkezik, és amely korántsem ott tart, hogy bármilyen bonyolult komplexumot - nemcsak a művészeti fenoméneket, hanem erkölcsi vagy politikai, bármilyen szellemi jelenséget - áttételekx nélkül, közvetítők nélkül képezzen le gazdasági folyamatokból és gazdasági mutatókból. Fölnőtt itt egy generáció, amelyik rendkívül érzékenyen próbálja éppen ezeket az áttételeket, közvetítőket érzékelni. Az utolsó 25 év konfliktusos történelme, a megrázkódtatások, ezek nagyon is érzékennyé tettek bennünket ezek iránt a közvetítők és áttételek iránt. És talán hogyha többször volna módunkban találkozni, akkor számos olyan fiatal, hazai marxista írására figyelnének fel, nem utolsósorban Lukács György tanítványainak az írásaira, Márkus Györgyre, Heller Ágnesre gondolok, de másokat is felsorolhattam volna, akiknél egy sokkal összetettebb, bonyolultabb érzékenyebb társadalomkép rajzolódik ki. Namost ami a mi nagy problémánk, és itt szeretnék egy ponton, engedje meg, fiatal korom ellenére is, polemikusan valamit elmondani, de talán egyben kérdezni is. Ön azt mondta, hogy Lukács György rendkívül mély hatást gyakorolt önre fiatalon, éppen egy etikai tartással, azzal, hogy arra inspirálta a környezetét, szellemi környezetét, hogy az élet bizonyos értelemben egy küldetés, kötelesség, feladat. Későbbiekben pedig arról be-

szélt, hogy a tudomány és a praxis óhatatlanul elvált az élet útján, hogy a tudományos marxizmus, a marxizmus tudományos inspirációit vállalja a praxistól pedig bizonyos értelemben elhatárolta magát. Érttem és tudom, hogy mitől határolta el magát, és tudom az indokokat, amelyek mélyek és súlyosak. De a magam részéről úgy érzem, hogy a legmélyebb etikai küldetés - a politikai küldetés, a legmélyebb etikai küldetés magunk körül a világnak a megváltoztatása és ilyen értelemben a marxizmus teoretikus lényege számomra ezen a ponton, hogy úgy mondjam, summázódik, és a magam tudományos missziójában megbukottnak érezném magam, hogyha ezeket az elveket valamilyen módon vagy a mi generációnk, vagy a későbbiek ne tudnák ~~lefordítani~~ a gyakorlat nyelvére is, és hogyha a londoni perspektíva, és a budapesti perspektíva, ami még valóban ma nem egy és ugyanaz, mindig két dolog lenne: a marxizmus a modern ipari társadalmakból született, nem egyszerűen a szegények és a szegénység forradalma, hanem egy modern ipari társadalomnak, egy közösségi modell szerint való megszervezése. ^A Történelem paradoxonokkal dolgozott, nem így kezdődött ez az új világ. De az igazi etikai küldetésünk az lenne, hogy a művészet számára, minden tudomány számára olyan terepnumot teremtsünk, hogy az valóban a legmodernebb feltételek között, szociális és szocialista feltételek között fejlődjön és alakuljon.

Rapcsányi: Mielőtt folytatnánk és Lukács György venné át a szót, Hauser professzor ur, öné a válasz.

Hauser: Igen, köszönöm. Kedves kollégám, én lényegében egyetértek önnek. Én nem vagyok politikus, nem érzem hivatottnak magam erre, de azt a kapcsolatot, amely a teória és az élet közt fönnáll, annak tudatában vagyok. És mikor azt mondtam, hogy elválasztom a politikai és tudományos marxizmust, ez nem azt jelentette,

hogy elválok a praxistól teljesen, hanem azt értettem, hogy az én feladatomban az igazság keresése. Ön erre azt válaszolná: nem lehet az igazságot keresni és találni, hogyha az embernek nincs kapcsolata az élettel. Ezt a kapcsolatot próbálom fenntartani, de nem próbálom az életet befolyásolni, mert erőtlennek, tehetetlennek érzem magam ezzel a borzasztó kaosszal szemben, amelyik nyugaton éppen olyan nagy káosz, és éppen olyan kietlen és ki-látástalan káosz, mint egyebütt, s amelynek a súlya alatt mi mindnyájan, tudatos emberek, szenvedünk, bármennyire benn vagyunk a mozgalomban, vagy bármennyire kívül vagyunk a mozgalomból, a-mennyiben marxisták és szocialisták vagyunk, de amelyet úgy érzünk, hogy akkor szolgálunk leginkább, ha a kritikai erőnket és a kritikai szemünket a marxizmussal magával szemben is gyakoroljuk. És úgy érezzük, hogy itt sok minden szorul rektifikációra, kiegészítésre, elmélyítésre, gazdagításra, amit különben olyan férfiak, mint Lukács György, a legnagyobb mértékben gyakorolnak is, és nagyon hasznosan gyakorolnak. Én magam állandó kapcsolatban vagyok Lukács Györgynek egy régi tanítványával, Mészáros Istvánnal, aki itten egy angol egyetemen privát docens, és akivel nagyon meleg barátság kapcsol össze, úgy, hogy én nem vagyok kontaktuson kívül a Lukács-világgal, és nem vagyok kontaktuson kívül a fiatal Magyarországgal. Ugy, hogy én nem vagyok teljesen idegen az önök világában. Én egy nagyon-nagyon közeli rokon vagyok.

~~Rapcsányi~~ Ortutay: Nagy örömmel halljuk ezt mindnyájan.

Rapcsányi: Lukács elvtársé a szó.

Lukács: Szabad még az eddigi vitához egy pár megjegyzést tenni?

A marxizmus eddigi történelmi eltorzítása messzemenően egyoldalúságokból eredt. Volt egy ökonomisztikus eltorzulása a marxizmus-

nak. Volt egy szociológiai eltorzulása a marxizmusnak, van még ma is egy bürokratikus eltorzulása a marxizmusnak, és ezzel szemben az én véleményem: vissza kell menni ahhoz, amit Marx igazán gondolt. És legyen szabad itt hozzákapcsolódni ehhez a vitához mindenekelőtt azt, hogy a fiatal Marx azt mondta, egyetlen egy egységes tudomány létezik, a történelem tudománya. Ez Marxnál nem egy tudományelméleti kérdés volt, hanem egy filozófiai, egy ontológiai kérdés, az tudniillik, hogy a történelem az nem egy tudomány, hanem a történelmi történés az ontológiához tartozik. Hogy a szubsztancia az nem abból áll, hogy valami állandóan megőrzi önmagát, hanem hogy valami a változásban megőrzi a maga folytonosságát. Most a szubsztanciának ez a dinamikus fölfogása, ez az egyik alaptétele a marxizmusnak, eltekintve attól, hogy ezt a mai marxisták ezt elfogadják-e vagy nem. A másik kérdés, amire át szeretnék térni, amit Ortutay barátunk vetett fel, tudniillik az egyéniség és a közösségnek a kérdése. Most itt az én véleményem az, hogy Marx nagy fölfedezése, ami a Feuerbach-tézisekben már felmerült, az, hogy az ember egyedisége és egyénisége elválaszthatatlan a nemzetiségtől. A modern tudomány szereti a külvilágot és a belvilágot mint két szubsztanciát föltüntetni. A marxizmus ennek a dialektikus egységét mutatja. És az ember igazi egyéniséggé való fejlődése nem független és nem ellenséges az ember nembeliségének kifejlődéséhez, hanem ez a két folyamat egy dialektikus ellentmondások között lejátszódó együttes folyamat. S ezzel kapcsolatban legyen szabad talán a két dolgot összekapcsolva egy megjegyeztést tennem. Ha a folklórt nézzük, Ortutay barátunknak a szakmáját, akkor kétségek nélkül találunk a nembeliség, az emberi nembeliség kezdeteinek a megnyilvánulását. Ha szabad ezt paradox módon kifejezni, a valóságban

az egyedi, a különös és az általános ontológiai valóságos valóság kategóriák. Ennélfogva minden ember létezésénél fogva egy külön egyed volt amelynek az egyedi voltát nem szabad elhanyagolni. Másrészt, ha komolyan vesszük a történelmet, akkor látni fogjuk, hogy ebből az egyediségből egy történelmi uton fejlődött ki az ember egyénisége. Gondoljunk csak arra, hogy abban a nagy világkorban, amelyből mindnyájan tanulunk, a görög-római polisz idejében az ember mint állampolgár volt egyéniség, és az állampolgáron kívüli létét egy véletlenszerűség^{nek} ~~ként~~ tekintették még a legnagyobb gondolkodók is, és csak a polisz leromlása után, a sztoicizmusban és az epikuriusban fejlődött ki először az egyéniség gondolata, amely azután praxissá válik egy vallásos formán keresztül a kereszténységben, elveszti a vallásos jellegét a reneszansztól kezdve és ennélfogva legyen szabad azt mondani: két értelemben kell az egyéniséget történelmi kategóriának tekinteni: egyrészt abban, hogy az egyéniség a maga legegényibb vonásaiban, az ember nembeliségétől elválaszthatatlan dolog, vagyis a társadalomban nincs társadalmi ember és nem társadalmi ember, nincs a valóságban egyén és társadalomnak egy ilyen dualitása, másrészt, hogy azt, amit mi egyéniségnek nevezünk, szintén egy történelmi képződmény. Én azt hiszem, ha ezt a két gondolatot fönn tartjuk, akkor nem kell semmit elejtenünk a marxizmusban való történelmi és ökonomiai determinációból anélkül, hogy azokkal az álproblémákkal ~~törzsi~~ ^{torz} ~~g~~ ^g ~~anánk~~ el a tudományt, ami a szociáldemokrata eltorzulásoktól kezdve egészen a sztálinizmusig végigfutott. Feladatunk tehát tulajdonképpen az: megtalálni azokat a nagy filozófiai principiumokat, alap-principiumokat, amelyek Marxban vannak, és most ezeket önállóan alkalmazni a későbbi fejlődésre, mert akármilyen zseni volt Marx, ő végre a múlt század 80-as éveiben halt meg s az utolsó 80 évben nagyon

sok - ezt most nem én mondom, Lenin mondotta a NEP bevezetésekor, hogy bizonyos elvtársak kutatnak Marxban és Engelsben megfelelő helyek után. Megmondhatom, Marx és Engels meghaltak anélkül, hogy nekünk használható idézeteket hagytak volna hátra. Ezt kell nekünk tehát tudnunk: a marxizmus igazi filozófiáját megragadni, és ennek segítségével önállóan állást foglalni a jelenhez és a múlthoz.

Ortutay: Azt hiszem, ebben nemcsak a folkloristák értenek egyet a filozófussal, de azt hiszem, London és Budapest is egyetért úgy, ahogy ezt Lukács György levezette.

Hauser: Nem érthet jobban egyet London és Budapest, mint ebben a kérdésben, és az én személyes meggyőződése az, hogy egyén a társadalmon kívül nemcsak hogy nincsen, de még csak el sem gondolható.

Lukács: Nagyon helyes.

Hauser: Az egyén akkor jön létre, amikor a társadalom tagjává válik. Mert az egyénnek nincs is értelme se logikailag, se historaiailag, se pszichológiailag anélkül, hogy társadalmi lény volna. Annyiban egy^{én}~~xx~~^{xx}, amennyiben társadalmi lény. És csak akkor válik egyénné, társadalom tagjává válik.

Ortutay: Hiszen a népköltészet egyik legnagyobb varázsa éppen az, hogy ént mond, és mindig mit érthetünk benne.

Rapcsányi: Kedves professzor ur, mielőtt átadnám a szót az ön kötetének /itt egy rész hiányzik a felvételtől/

eleinte, hogy a szeptemberi művészettörténeti kongresszusra hazautazik. Vártuk, hogy személyesen is megismerjük és személyesen is megköszönjük azt a sok szives segítséget és sok szives konzultációs lehetőséget, amit adott a munka magyar fordítása és magyar megjelenése során. Még egyszer nagyon köszönöm, és nagyon sajnáljuk, hogy annyi gondot okozott a magyar átnézés, amit olyan szeretettel és annyi kitűnő magyar nyelvtudással elvégzett nekünk.

Hauser: Nagyon szépen köszönöm, és természetesen egy ilyen ünnepélyes pillanatban, amikor a szerző annak örül, hogy a könyvének ugynevezett sikere van, akkor elfelejti a sok bajt és bajlódást, amely a létrejöttével van kapcsolatban, úgy, hogy ne beszéljünk erről, hanem beszéljünk arról, hogy mindnyájan együtt örülünk, hogy a könyv magyarul megjelenhetett, amely utóvégre nemcsak egyike annak a most már tizenöt nyelvnek, amelyen a könyv megjelenik, hanem az én anyanyelvem, és én nem érzem ugyan magamat különösen patriótának, de hát mégis magyar vagyok. És ez valami nagyon-nagyon domináló érzés, amihez Londonban kell lenni, hogy az ember igazán érezze.

Kézdy: Nagyon köszönöm a professzor ur szavait és remélem, hogy további művei kiadását szintén a Gondolat fogja gondozni.

Hauser: Remélem. Köszönöm.

Rapcsányi: Kedves professzor ur, lassan elbucsuzunk öntől.

Hauser: Sajnálom. Szeretném még folytatni ezt a diskurzust.

: Akkor haza kell jönnie!

Rapcsányi: Engedje meg, hogy a fiatalság sorrendjében történjék a bucsuzás, tehát kezdje Huszár Tibor, má nyilván még egy-két kérdés, ha röviden is, felmerül. Tessék.

Huszár: Valóban nagyon örülnénk, hogy ha személyes találkozásra sor kerülne. Teljes mértékben megértjük azt, hogy ilyen hatalmas

irodalmi apparátussal dolgozván nagyon nehezen jut hozzá a magyar szellemi élet produktumaihoz, de ha talán egészsége lehetővé teszi és egy alkalommal személyesen találkozhatnánk, akkor talán az ön számára is értékes lenne. Számunkra bizonyosan.

Hauser: Nagyon örülnék, és higgye meg, az egyetlen ok, a kizárólag az egyetlen oka, hogy annyira elfoglal a munkám, és az én koromban arról van szó ugye, amit Lukács György fog legjobban érezni: hogy még befejezni azt, amit be lehet fejezni.

Huszár: Nekünk az öregkorról nincsenek pontos elképzeléseink, mert a magunk környezetében Lukács Györgyöt látjuk, és bennünket meghazudtoló módon fiatal, mozgékony, produktív.

Hauser: A Lukács György a legfiatalabb köztünk.

Rapcsányi: Ortutay professzor következik.

Ortutay: Én csak egész röviden, mert én, ha máskor nem, jövő tavasszal Londonban szeretnék találkozni önnel.

Hauser: Akkor biztosra veszem, hogy találkozunk.

Ortutay: De engedje meg, hogy csak egy strófát elmondjak önnek egy olyan népdalt, amiben a társadalom és a költészet teljessége is benne van úgy, ahogy Kodály Zoltán, akit szintén a Vasárnapi körből jól ismert és szeretett...

Hauser: Hogyne.

Ortutay: ...elmondta, hogy egy négysoros kis dallamban több költészet és szépség van, mint egy félórás, órás szimfóniában.

Hát így hangzik ez a kis strófa a Kossuth nóta első sorával kezdődik, és mutatja, hogy a formulákból is hogy lehet, konvenciókból is hogy lehet építkezni: Esik eső karikára, kisangyalom kalapjára, nem esik az urakéra, sem a szegény rabokéra. - És ez az egész multszázadvégi társadalom benne van, a szántóvető paraszt, a szerelmes, az urak világa is és az a szegény raboké is. Az egész

Hauser: Nagyon szép és nagyon köszönöm.

Rapcsányi: Lukács György professzor következik.

Lukács: Ha szabad bucsuzni, akkor bucsuznék egy jövődöbeli behatóbb vitának a reményében.

Hauser: Remélem, Lukács György. Köszönöm, ~~kk~~ nagyon köszönök mindent. Mindent a múltban, mindent a jelenben és a sok köszönivalót a jövőben, amely jönni fog, s amelyet mindnyájan várunk az ontológiájától.

Lukács: Hát remélem, hogy sikerül azt még tető alá hozni, én mindenesetre a vitákat illetőleg, talán utoljára szabad egy kérdést tisztázni. Nyugaton fölmerül az a szerintem egészen üres jelszó, hogy pluralizmus. Azt hiszik az emberek, hogy ugyanarról a kérdésről több igazság lehetséges. Több igazság nem létezik, igazság egyes számban létezik.

Hauser: Csak egy van.

Lukács: Másrészt előítélet minálunk, mintha az igazságot egy-csapásra és pláne valamely intézmény határozatával lehetne megteremtteni. Ez éppen olyan, és éppen olyan veszélyes előítélet, mint a pluralizmus. A valóság az, hogy nekünk új életre kell teremteni a marxizmust, meg kell hozni a marxizmus reneszánszát, ezt hosszú viták fogják megelőzni, de tudatában kell lennünk annak, hogy ha harminc évig vitatkoztunk is egy kérdésről, abban a kérdésben végsőfokon csak egy igazság lehetséges.

Hauser: Ugy van. Az igazsághoz, mint minden egyébhez, csak úgy lehet eljutni, ha a társadalmat megváltoztatjuk.

Lukács: Teljesen igaz.

Hauser: Nem lehet előbb megváltoztatni valamit, és azután annak megfelelőleg a társadalmat megváltoztatni. Nem lehet egy új művészetet elindítani anélkül, hogy egy új társadalom ne lett volna már elindítva. Ez a lényege a dolognak. Ez a praktikus lényege annak, amit csinálunk. x

Lukács: Ez nyugodtan lehet egy alap egy vitákkal telített együtt-munkálkodáshoz.

Hauser: Azt hiszem. Ezt hiszem.

Rapcsányi: Kedves Hauser professzor ur, bucsuzik öntől a műsor vezetője, Rapcsányi László is. Nagyon köszönöm, hogy eljött a BBC stúdiójába és hogy ez a beszélgetés London és Budapest között létrejött. Azt kívánom önnek, hogy jó egészséggel folytassa nagyon értékes, nagyon hasznos munkáját.

Hauser: Köszönöm szépen. Nagyon örültem.

Rapcsányi: Kedves hallgatóink, beszélgetésünk a BBC londoni stúdiója és a magyar rádió budapesti XI-es stúdiója között dr. Arnold Hauser professzorral ezzel véget ért.